

tající se do ostatních oblastí, do nichž žena vstupuje.“ (s. 195). Náročné výchovné úkoly čekají tedy naši společnost právě při prosazování nového modelu rodinného a manželského soužití. „Takové soužití je však morálně vysoce náročné a nemá-li znamenat degradaci ženy, ale naopak základ všestranného rozvoje její osobnosti, předpokládá kultivaci takových vztahů mezi lidmi, které budou vytvářet bezpečné zázemí fyzické i psychické existence člověka i bez sankcí ze strany společnosti – kultivaci komunistických vztahů mezi lidmi.“ (s. 205).

Hovoříme-li o úloze politického, ideologického a výchovného působení v procesu emancipace ženy, je třeba si uvědomit, že recenzované knihy lze také vhodně využít zejména v ženském hnutí. Není jistě náhodou, že vychází právě v nakladatelství Socialistické akademie ČSR jako pomůcka pro lektory. Ve výchovné, osvětové funkci knihy vidím její další přínos.

Výčetem a utříděním podmínek emancipace žen je zkoumaná problematika komplexně popsána. S uvedeným dělením podmínek do tří skupin však lze polemizovat. Jak autorka správně podotýká, právní systém společnosti není určující podmínkou skutečné emancipace ženy, tou je změna sociálního systému, tedy změna výrobních vztahů. Změna společenského systému je však také určující pro vytvoření vhodných materiálních předpokladů emancipace i pro příznivou změnu ve vědomí lidí. Vystává proto otázka, zda by nebylo výstižnější vyjmout z materiálních předpokladů bod a) *Základní změny v oblasti výrobních sil a výrobních vztahů – zespolečnění výrobních prostředků* a tento bod uvést samostatně jako první a určující předpoklad skutečné ženské emancipace. Podmínky a předpoklady emancipace by pak byly rozděleny do čtyř okruhů: změna výrobních vztahů, změna právního systému, zabezpečení materiálních předpokladů a politické a ideologické působení.

Cesta ke skutečné emancipaci ženy začíná nastolením nových výrobních vztahů a vrcholí změnou ve vědomí lidí. E. Bártová k tomu píše: „Je nesporné, že úplná realizace ženské rovnoprávnosti není jednoduchou a krátkodobou záležitostí, že jde o proces, který i ve společenském systému cílevědomě vytvářejícím předpoklady pro faktickou rovnoprávnost a optimální rozvoj všech občanů probíhá postupně, v etapách, a je brzděn celou řadou momentů pramenících jak z omezenosti konkrétních ekonomických možností, tak z tradičních hodnotových vzorů, projevujících se ještě v jisté míře i v individuálním i společenském vědomí. Východiska klasiků a jejich praktické rozvíjení v nové sociální realitě však stimulují nový přístup k problému, a tedy i ve srovnání s kapitalismem – nové možnosti řešení... Socialistický stát činí opatření komplexní povahy, zahrnující nejen sféru ekonomiky a zákonodárství, ale všechny roviny společenského života, současně působí ve směru posunu obecného i individuálního vědomí od přežitých vzorů chování k socialistické morálce“ (s. 114 an.). Autorka také připomíná, že realizace nového postavení ženy ve společnosti je proces, který probíhá v konkrétních podmínkách a v konkrétním čase. Zdůrazňuje se proto nutnost realistického přístupu s ohledem na možnosti současné vývojové etapy a upozorňuje na předpoklady dalšího úspěšného vývoje.

* * *

E. Bártové se podařilo tvůrčím způsobem aplikovat a rozvinout základní teze marxismu-leninismu o úloze a postavení ženy ve společnosti. Dokázala na konkrétním empirickém materiálu, na údajích o postavení žen v současných socialistických a kapitalistických zemích, že tyto teze prověřila a potvrdila sama praxe.

Zvolený přístup jí zároveň umožnil poukázat na existující problémy a naznačit cestu jejich řešení. V úvodu píše: „Nejde o teoretickou studii samu o sobě, ale o analýzu, jejíž závěry se vztahují k poznání a přeměně především naší sociální reality a mohly by přispět k řešení některých otázek konkrétní společenské praxe.“ I tento záměr patří k hlavním kladům knihy.

Práce E. Bártové úspěšně splnila náročný úkol – komplexně rozebrala hlavní rysy současného postavení ženy ve společnosti i naznačila základní směry dalšího vývoje. Bylo by škoda, kdyby zůstala známa pouze na půdě Socialistické akademie ČSR, protože bude zajisté přínosem pro odborníky všech vědních disciplín, které se zabývají otázkou žen a jejich společenským postavením, pro příslušné řídicí pracovníky a pro zainteresovanou veřejnost.

Eva Čádková

Alexander Fazik a kol.: *Mládež ve společnosti*

Praha, Svoboda 1977.

Problematika mládeže zaujímá v naší společnosti velmi důležité místo. Zájem o její řešení projevují všechny společenské třídy a skupiny. Je to pochopitelné, neboť

„vztah k mládeži je vztahem k budoucnosti“ (G. Husák na ustavující konferenci SSM v listopadu 1970).

Velkou pozornost výchově a formování mládeže věnují zejména stranické a státní orgány. Proto je třeba uvítat, že nakladatelství Svoboda vydalo v roce 1977 publikaci *Mládež ve společnosti*, kterou zpracoval autorský kolektiv pod vedením A. Fazika (dalšími autory jsou E. Freiová, J. Himal, Z. Helus, J. Máchová, A. Matějovský, F. Zich). Jde o významný příspěvek k řešení problematiky mládeže v socialistické společnosti. Hlavní pozornost je věnována rozboru vztahu mládeže a společnosti, otázkám socializace a komunistické výchovy, analýze funkcí socializačních činitelů a kritice soudobých buržoazních koncepcí mládeže. Vydání takové publikace je o to závažnější, že mládež byla v nedávné minulosti v naší společnosti předmětem různých politických machinací a její úloha byla zkreslována.

V šesti kapitolách o celkovém rozsahu 260 stran analyzuje autorský kolektiv jednotlivé problémy vztahu mládež – společnost. Důsledně se přitom opírá o teorii a metodu marxismu-leninismu.

První kapitola (*Mládež a sociologie*) plní funkci obecně teoretického úvodu do studia problematiky mládeže, a to především z hlediska sociologie. Obsahuje mezi jiným pokus o stručný historický přehled přístupu k mládeži v různých typech společnosti. Na základě analýzy dochází k názoru, že sociální skupina mládeže vzniká až na určitém stupni vývoje společnosti. Její vznik je spojen s nutností speciální přípravy na sociální dospělost.

Celková koncepce je založena na tom, že mládež je:

- součástí společnosti a že problematika mládeže může být vědecky vysvětlena jen v celistvosti společenských vztahů;
- bohatě vnitřně strukturovanou a diferencovanou skupinou;
- proměnlivým jevem, který je závislý na charakteru vývoje celé společnosti.

Proces třídní diferenciací mládeže je vysvětlován ve dvou rovinách, a to jednak diferenciací ve vztahu k třídní příslušnosti rodičů, jednak ve vztahu k budoucí sociální třídní příslušnosti po zařazení do společenské dělby práce v rámci profesionální činnosti.

Kapitola obsahuje množství informací o charakteru hnutí mládeže v kapitalistických zemích po druhé světové válce.

Proces socializace mládeže je obsahem druhé kapitoly. Její první část podává výklad sociologických aspektů tohoto procesu, zatímco druhá část se zaměřuje na aspekty psychologické.

Základním rysem této kapitoly je teoretický rozbor problému socializace včetně kritiky buržoazních a nemarxistických koncepcí. Podstatou socializace je „proces praktického začleňování jednotlivce do společenského systému jako kvalifikovaného nositele určitého souboru společenských činností důležitých pro fungování společenského celku“ (s. 51). Zcela správně se zdůrazňuje, že kulturní a psychická stránka jsou funkčně i obsahově podřízeny sociálně praktickému hledisku.

Z hlediska struktury zahrnuje socializace:

- vlastní praktický proces integrace;
- rozvoj duševních předpokladů této integrace v osobnosti jednotlivce;
- hodnotově institucionální systém, s jehož pomocí společnost stimuluje a usměrňuje oba předcházející procesy.

Podle vývoje je proces socializace rozdělen na dvě fáze: přípravnou a realizační.

I když socializace je správně charakterizována jako celoživotní proces, největší význam má především pro mládež, neboť „nikdy osobnost nezasahuje v takovém rozsahu a s takovou intenzitou jako v mladosti“ (s. 55). Socializace představuje dynamický jev, v němž významnou úlohu má aktivita jednotlivých osobností.

Ve druhé části kapitoly jsou analyzovány psychologické aspekty socializace. Psychologie se zaměřuje na to „jakými psychickými procesy, činnostmi a mechanismy se mění vnější (sociální) působení ve faktory vnitřního rozvoje, aktivace, orientace a regulace osobnosti, aby se zase zpětně realizovalo v sociálních činnostech člověka“ (s. 73). Z toho jsou pak odvozeny dva úkoly psychologie:

- odhalování nových možností rozvoje člověka podchycením jeho „psychických rezerv“;
- objasnění vzniku a působení psychických zábran (bloků, bariér) přijímat socializační působení jako seberozvojovou příležitost.

Zpracování druhé kapitoly představuje seriózní teoretickou analýzu problému socializace, a to nejen obecně, ale i v jednotlivých etapách vývoje socialistické společnosti.

Nejrozsáhlejší část práce tvoří třetí kapitola, která se zaměřuje na rozbor *socializačních činitelů* (rodiny, školy, mládežnické organizace, armády) a jejich funkcí.

Nejvýznamnějším socializačním prostředím je *rodina*, která představuje v naší společnosti významnou sociální jednotku a plní nezastupitelnou úlohu.

Z tohoto aspektu je proveden rozbor socializačního významu rodinného mikroklimatu. Výklad se soustřeďuje na hlavní funkce rodiny (funkce ekonomické, výchovné, biologické a emocionální). Předmětem analýzy jsou i některé negativní jevy a jejich vliv zejména na výchovnou funkci rodiny.

Dalším významným činitelem socializace je *škola*. Vstup a začlenění žáka do sociálního prostředí a struktury školy s sebou přináší řadu nových problémů, zejména intenzivní a soustavný tlak institucionalizovaných vztahů a norem (s. 116).

V rámci této subkapitoly jsou postupně a systematicky analyzovány základní prvky sociálního prostředí školy: vztah učitel – žák, vztahy uvnitř žákovské skupiny a její význam pro celkový výchovný proces.

Je škoda, že předmětem analýzy se nestaly konkrétní společenské procesy na jednotlivých stupních škol. Na základě takového srovnání by bylo možné přesněji určit specifikum vztahu škola – mládež.

Důležité místo v procesu socializace a komunistické výchovy připadá mládežnické organizaci – *Socialistickému svazu mládeže*. V textu se zdůrazňuje, že na rozdíl od jiných společenských organizací, které jsou víceméně specializovány na určitou činnost, Svaz mládeže uspokojuje mnohostranné zájmy a potřeby mládeže. Přitom je důležité, že mladí lidé se zapojují do činnosti, k níž mají neformální vztah. Výklad se soustřeďuje především na hlavní funkce svazácké organizace (politicko-výchovnou, výchovu prací a v práci, podíl mládeže na správě a řízení, kulturně výchovnou a osvětovou funkci a funkci tělovýchovnou).

V rámci této subkapitoly by bylo vhodné podrobněji rozebrat problémy, které jsou spojeny se zvyšováním aktivity mládeže a mládežnické organizace, a to u různých skupin mládeže (dělnické, zemědělské, studující apod.).

Významnou úlohu v procesu socializace mužské populace má *armáda*, která je vedle školy „druhou významnou institucí, v níž se komunistická výchova uskutečňuje na zásadách plánovitého a cílevědomého působení“ (s. 147).

Sociální prostředí v armádě se podle autorů publikace vyznačuje:

- značně vysokou formalizací, hierarchizací a centralizací vztahů;
- unifikací veškerého jednání, chování a vyjadřování vojáků základní služby;
- odlišnou motivační strukturou (činnost vojáka je motivována především strukturou morálních činitelů a odtud vyplývá náročnost komunistické výchovy v armádě).

Podrobně je analyzován proces adaptace a jeho jednotlivé etapy (na základě výsledků empirických výzkumů). Tato část kapitoly obsahuje řadu informací o hodnocení sociálních vztahů v armádě a jejich vlivu na jednání vojáků.

Otázky životního způsobu se stávají v poslední době stále aktuálnějšími. Svědčí o tom množství monografií i statí. Životní způsob představuje takovou kategorii, jejíž analýza umožňuje vysvětlit charakter a význam jednotlivých činností a podmínek pro rozvoj jednotlivých skupin i jednotlivců ve společnosti. Proto je nutno kladně ocenit, že publikace obsahuje též kapitolu o *socialistickém životním způsobu a mládeži* (čtvrtá kapitola).

Pokud jde o vymezení životního způsobu, vycházejí autoři z pojetí G. J. Glezermana. Způsob života je charakterizován „jako uspořádání typických forem životních činností lidí, dále zahrnuje podmínky práce a života a charakter lidských vztahů“ (s. 184). Jako základní oblasti životního způsobu jsou vymezeny: práce, způsob života v mimopracovním čase a způsob naplňování volného času. Mezi strukturální prvky jsou dále zahrnuty formy uspokojování materiálních a kulturních potřeb a formy účasti na politickém a společenském životě.

Podstatnou část výkladu tvoří konfrontace forem životního způsobu za kapitalismu a socialismu. Největší pozornost je věnována problematice volného času mládeže, jeho významu, množství, náplni a faktorům, které jej ovlivňují. Poměrně málo pozornosti bylo věnováno ostatním komponentům socializačního způsobu života mládeže.

Teoretický přístup výkladu je spojen s analýzou výsledků empirických výzkumů. To umožňuje postižení reálných procesů a jejich fundovaný rozbor.

Organickou součástí monografie je *kritika soudobých buržoazních koncepcí mládeže* (pátá kapitola). V podstatě jde o stručný kritický exkurs nemarxistickými koncepcemi v současné sociologii mládeže, zejména psychoanalytickou a strukturálně funkcionální koncepcí teorií kultury a subkultury mládeže a teorií generačního konfliktu.

Hlavními nedostatky buržoazního pojetí mládeže jsou:

- idealistické pojetí dějin jako základ buržoazní sociologie mládeže;

- netřídní, abstrakční, historicky nekonkrétní pojetí mládeže, zastírající třídní a sociální rozdíly mládeže;
- metafyzičnost, ahistoričnost projevující se v pojetí mládeže jako věčného problému lidské společnosti.

Kritika buržoazních teorií není samoučelná, představuje integrální součást ideologického boje mezi marxistickým a buržoazním pojetím společnosti i mládeže.

Šestá kapitola obsahuje seznam literatury.

Práce A. Fazika a kolektivu *Mládež ve společnosti* rozšiřuje a prohlubuje poznání této společensky významné problematiky. Autorský kolektiv vychází z marxisticko-leninské teorie společnosti, z výsledků výzkumu mládeže i z vlastní badatelské činnosti. Přestože jde o práci kolektivní a jednotlivé kapitoly nemají stejnou úroveň, podařilo se vytvořit hodnotnou monografii. Je celkem pochopitelné, že v takové kolektivní publikaci se objevují i některé problémy. Jedním z nich je určitá „nevyváženost“ mezi obecnými poznatky a analýzou konkrétních společenských procesů. To se projevuje například ve třetí kapitole. Zatímco v částech o rodině a armádě jsou respektovány obecné i konkrétní procesy uvnitř těchto institucí (včetně dokumentace na konkrétních údajích), v dalších dvou částech, týkajících se školy a mládežnické organizace, se to podařilo jen v nepatrné míře. Některé části těchto subkapitol mají spíše deklarativní charakter (jak by měl reálný proces vypadat).

Dalším problémem je nerovnoměrná pozornost, kterou autorský kolektiv věnoval základním rysům či determinantům zkoumaného jevu. Jako příklad lze uvést kapitolu o socialistickém životním způsobu, v níž více než tři čtvrtiny jsou věnovány jen jedné z komponent životního způsobu – volnému času.

Větší pozornost by vyžadovala i problematika vnitřní diferenciací mládeže a specifické otázky zemědělské mládeže.

Přesto lze vyslovit přesvědčení, že vydání publikace nalezne kladnou odezvu jak v odborné, tak i v širší veřejnosti.

Rudolf Franěk

Kultura v životě společnosti

Praha, Svoboda 1977, 250 s.

V současné době budování rozvinuté socialistické společnosti se obrací zájem společenských věd na zkoumání hlavních vývojových momentů této etapy. Na základě hlubokého a všestranného poznání všech nových společenských souvislostí vědci socialistických zemí usilují o odhalení obsahu a forem rozvoje jednotlivých oblastí společenského života. Společenskovědní bádání se orientuje na problematiku dalšího vývoje těchto oblastí v souvislosti s novými společenskými podmínkami, odhaluje úlohu jednotlivých oblastí ve všestranném rozvoji celé společnosti a podmínky jejich vlastního rozvoje.

V etapě budování rozvinuté socialistické společnosti vzrůstá také sociální role kultury. Je to jedna z nejzávažnějších a nejsložitějších oblastí společenského vývoje, která hraje významnou roli v procesu všestranného rozvoje osobnosti socialistického člověka. Kultura, stejně jako ostatní sféry společenského vědomí, získává v tomto období relativně nové postavení, nové úkoly a nové možnosti. Proto vzrůstá potřeba poznání tohoto nového postavení, úkolů a podmínek vytvářejících se v závislosti na dosažené úrovni celospolečenského rozvoje, a to jak v rámci široce pojatých společenských souvislostí, tak také uvnitř jednotlivých socialistických zemí.

Uvedenou problematikou se již delší dobu zabývají filozofové a sociologové v Sovětském svazu i dalších socialistických zemích a je předmětem práce německých autorů *Kultur im gesellschaftlichen Leben*, vydané v roce 1973 nakladatelstvím Dietz Verlag v Berlíně, která je dalším významným příspěvkem k rozpracování této tematiky. Její český překlad od W. Hansela a V. Špalka vyšel v minulém roce v nakladatelství Svoboda pod názvem *Kultura v životě společnosti*.

Němečtí autoři se v knize zabývají obecnými rysy a zákonitostmi kultury rozvinuté socialistické společnosti, růstem její společenské role v životě společnosti a při formování nového, socialistického člověka a dále pak jednotlivými složkami kultury a jejich vlastními charakteristikami a vývojovými tendencemi. Dalším aspektem jejich přístupu k dané problematice je zaměření na teoretický rozbor kultury jako všeobecného společenského jevu i na její specifické rysy a zvláštnosti v NDR.

Kniha je rozdělena na čtyři hlavní oddíly, z nichž první obsahuje obecné teoretické přístupy k pojetí kultury a její společenské role, další tři pak jsou věnovány třem hlavním oblastem, které hrají rozhodující úlohu v rozvoji vztahu společnost – kultura, tj. vzdělání, duchovní život společnosti a umění.